

werden⁷. Vervolgens had hij in de *Nalezing op zijnen Paulus* zijn verontwaardiging over de gangbare wetenschap der theologie gelucht in een passage waarover veel te doen is geweest⁸. Het jaar daarop hield hij in de bijeenkomst der Christelijke Vrienden die op 8 oktober 1851 in Amsterdam gehouden werd een philippica tegen "de leer die van Groningen uitging (en) thans in Leiden overheerschend was . . . (die) ons volk . . . naar het onzalige Pantheïs-mus voerde . . .", terwijl het er met Utrecht, gezien de man die er de propedeuse verzorgde - Opzoomer - ook niet best voorstond. Hij pleitte dan ook, en dat was wat hem op dat moment in zijn polemieek geweldig activeerde, voor een seminarie⁹. Dit was trouwens op komst zoals blijkt uit een bericht dat zelfs het fanatiek tegen *De Nederlander* agerende maandblad *De Morgenster* uit zijn opponent overnam: de oprichting in Amsterdam van een "Theologisch Seminarie voor binnen- en buitenlandsche Evangelisatie" door de vrije Schotse kerk, compleet met het programma van het sinds 24 augustus 1852 gegeven onderwijs¹⁰. Overigens had Da Costa in datzelfde jaar zijn *Beschouwing van het evangelie van Lucas* voltooid met een "Slotwoord"¹¹, waarin hij veel aandacht besteedde aan de weerlegging van de aanval die Scholten in de Voorrede van *De Leer der Hervormde Kerk* op hem gericht had¹². Om het onhoudbare van de "handhaving der leer" en de noodzaak van een radicale aggiornamento aan te tonen werd Da Costa daar met vele andere orthodoxen van aanzienlijke afwijkingen van de

-
7. I. da Costa, *Eenige opmerkingen omtrent het onderscheidend karakter der Groningsche godgeleerde school*, Amsterdam 1847.
 8. I. da Costa, *Nalezing op zijnen 'Paulus, eene Schriftbeschouwing'*, Amsterdam 1850, 11-14.
 9. *De Vereeniging: Christelijke Stemmen* 6 (1852), 312.
 10. "Berigten", in: *De Morgenster, maandschrift ter bevordering van het levend Christendom* [1], 1852-53, tweede deel, 502-503. Het bericht was ontleend aan *De Nederlander* van 4-4-1853; Da Costa die ook in het bestuur zat, doceerde "Inleiding tot de studie des Bijbels" en "Exegese van het Nieuwe Testament", i.c. van Marcus.
 11. Isaac da Costa, *Beschouwing van het evangelie van Lucas II*, Amsterdam 1852, 301-330.
 12. J.H. Scholten, *Voorrede en Naschrift tot den tweeden druk van De Leer der Hervormde Kerk in hare Grondbeginselen, uit de bronnen voorgesteld en beoordeeld, behelzende een Antwoord aan Mr G. Groen van Prinsterer en aan den Katholiek*, Leiden 1850. De eerste druk was in 1848 (deel I) en 1850 (deel II) verschenen. Scholten heeft van de latere drukken de telkens bijgewerkte Voorredes ook apart verkrijgbaar gesteld; die voor de derde druk verscheen in *De Morgenster* [3], 1854-1855, eerste deel, 159-174, en was gedateerd "Leyden, 5 Maart, 1855".